

ПИРЯХҲО ҲАМЧУН ҚУЗЪИ ТАРКИБИИ ДАВРИ ГИДРОЛОГӢ

Аз таҳлилҳо бар меоянд, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 3 март соли 2021 зимни суҳанронӣ дар нахустин ҷаласаи маҷозии Панели сатҳи баланд оид ба масъалаҳои об ва иқлим пешниҳод намуданд, ки соли 2025 «Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо» эълон гардида, санаи Рӯзи ҷаҳонии пиряхҳо муайян карда шавад.

Мавриди зикр аст, ки 7-уми ноябри соли равон Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар шаҳри Шарм-уш-Шайхи Ҷумҳурии Арабии Миср дар Конференсияи 27 ҷонибҳои Конвенсияи қолабии Созмони Милали Муттаҳид оид ба тағйирёбии иқлим (КОП-27) суҳанронӣ намуда, иброз доштанд, ки «...хушксоливу обхезиҳои бесобиқаи соли равон ва аз ҷумла дар минтақаи Осиёи Марказӣ бори дигар собит намуданд, ки тағйирёбии иқлим аз умдатарин мушкилоти ҷаҳон боқӣ мемонад...»

Зимнан Пешвои миллат дар конференсияи мазкур аз иқдоми Тоҷикистон дар самти ҷилавгирӣ аз обшавии пиряхҳо ёдовар шуда, маротибаи дигар пешниҳод намуданд, ки соли 2025 «Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо» эълон ва санаи мушаххасро ҳамчун Рӯзи умумиҷаҳонии муҳофизати пиряхҳо муайян карда шавад. Боиси ифтихор аст, ки 14-уми декабри соли ҷорӣ Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид дар иҷлосияи 77-уми худ қатъномаи «Соли 2025 — Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо»-ро қабул намуд. Иқдоми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон 153 кишвари узви СММ пуштибонӣ намуд. Боиси хушнудист, ки дар асоси ин қатънома пешниҳодҳои Пешвои миллат - эълон гардидани 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо; эълон шудани соли 2025 ҳамчун Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо; дар назди СММ таъсис додани Фонди боварии байналмилалӣ барои саҳмгузорӣ ба ҳифзи пиряхҳо ва дар ҳамин сол, яъне соли 2025 баргузор намудани Конференсияи байналмилалӣ оид ба ҳифзи пиряхҳо дар ш. Душанбе аз ҷониби кишварҳои узви СММ дастгирӣ ёфт.

Қобили қайд аст, ки дар Тоҷикистон беш аз 10 ҳазор пиряхи хурду бузург мавҷуд аст, ки масоҳаташон ба 11146 км² баробар аст ва ин нишондиҳанда 8 дарсади ҳудуди кишварро дар бар мегирад.

Пиряхҳо асосан дар Помири Шимолию Ғарбӣ ва кӯҳистони Ҳисору Олой воқеъ гардидаанд. Бештари пиряхҳо дар баландии 3000-3500 то баландии 3500-5300 м ҷой гирифтаанд.

Захираи умумии ях дар пиряхҳои кишвар ба 845км³ баробар буда, пиряхҳои хурд бо масоҳати 1км² танҳо 20 фоизи шумораи умумии пиряхҳои кишварро ташкил менамоянд, вале 85 фоизи ҳаҷми ях дар онҳо мутамарказ гардидааст. Дар пиряхҳои кишварамон 456,9 километри мукааб об захира шуда, соле ин пиряхҳо ба дарёҳо 61,8 километри мукааб об медиҳанд, ки дар давоми 12 сол аз тамоми дарёҳои Осиёи Миёна ҷорӣ мегардад, баробар аст. Бояд зикр намуд, ки дар Тоҷикистон пиряхҳои бузурgtарин аз қабилҳои Федченко (651,7км²), Грумм-Гржимайло (143км²), Гармо (114,6 км²) ва даҳҳо пиряхҳои дигар, ки зиёда аз 30 км²-ро фарогиранд дар нуқтаҳои баландтарини Тоҷикистон Исмоили Сомонӣ (7495м) ва Абу Алӣ ибни Сино (7134м) ҷойгир мебошанд.

Пиряхи Федченко яке аз калонтарин пиряхҳои дунё ба шумор рафта, дарозии он 77 км ва бараш аз 1700 то 3100 метрро ташкил медиҳад. Пирях аз нишешмангоҳи куллаи Инқилоб дар нишебии шимолии қатораҳои Язғулом ибтидоӣ гирифта, то ба дарозии қатораҳои шарқии Академияи илмҳо идома меёбад. Ғафсии ях дар қисмати мобайнии пирях 1000 метр ва масоҳати умумии яхбандишуда ва барфтудаҳо 992 км²-ро ташкил медиҳанд.

Нуқтаи болоии пирях дар баландии 6280 метр ва қисмати поёнии он дар масоҳати 2900 метр ҷойгир буда, баландии хати барфӣ 4650 метрро ташкил менамояд.

Бояд зикр намоям, ки таъсири деградатсияи пиряхҳо ва норасоии об дар ҳамвориҳо боиси мушкилиҳои зиёд мегардад. Идораи захираҳои обӣ масъалаи калидӣ барои Осиёи Марказӣ, хусусан, ҳавзаи баҳри Арал маҳсуб мешавад. Барфҳою пиряхҳои обшуда манбаи асосии дарёҳои асосии минтақа, яъне

Амударё ва Сирдарё мебошанд. Ҳаҷми асосии чоришавии об дар минтақа ба баҳору тобистон рост меояд. Аз солҳои 1990 сар карда, захираи чоришавии оби табиӣ дар Сирдарё ва Амударё ба миқдори мутаносибан 150 ва 110% мавриди баҳрагирӣ қарор гирифта буданд. Вазъияти ногуворро дар ин ҳолат танҳо дар натиҷаи истифодаи такрорӣ обҳои баргарданда тавонистанд рафъ намоянд. Шигифтовар он аст, ки дар 70-80 соли охир меъёри чоришавии дарёҳои асосӣ қариб, ки тағйир наёфтааст, яъне захираҳои обӣ чун пештара боқӣ мондаанд. Ба камшавии то андозае бисёри пирахҳо нигоҳ накарда, тақсими дохилсолонаи чоришавӣ устувор мондааст.

Қобил ба зикр аст, ки қабуди Қатъномаи мазкур аҳамияти пирахҳоро ҳамчун чузъи таркибии даври гидрологӣ ва таъсири ҷиддии обшавии босуръати онҳоро ба иқлим, муҳити зист, саломатии инсон ва рушди устувор зикр намудааст. Пешниҳод ва қабули иқдоми мазкур бори дигар аз он шаҳодат медиҳад, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва саҳми он барои ҳалли ҷолишҳои ҷаҳонӣ эътимод доранд.

Сайдализода Саидвалӣ, н.и.б., муовини декан оид ба таълими факултети тиббии ДМТ